नेपालमा आत्मनिर्भर हुन सक्ने औद्योगिक बस्तुहरुको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन

पेश गरिएको:

नेपाल सरकार
उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
उद्योग विभाग
त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं, नेपाल

पेश गर्ने:

क्वालिटी एण्ड इन्भाइरोमेन्टल म्यानेजमेन्ट सर्भिस प्रा. लि.
काठमाण्डौं, नेपाल
फोन: ०१-५७०५४५५, इ-मेल:qemsnepal@gmail.com

आषाढ, २०७८

नेपालमा आत्मनिर्भर हुन सक्ने औद्योगिक बस्तुहरुको विस्तृत अध्ययन प्रतिबेदन - २०७८

१) पृष्ठभूमि

कुनै देशको आत्मनिर्भरतालाई पूर्ण आयातमा निर्भर बिना सम्पूर्ण आवाश्यक वस्तुहरू र सेवाहरूको उत्पादनको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ । अर्को तर्फ आत्मनिर्भरतालाई आफ्नो देशको अवस्थाको रूपमा पनि परिभाषित गर्न सकिन्छ जहाँ स्वदेशी उत्पादित वस्तुहरू र सेवाहरूको आन्तरिक मागको अन्तरलाई निर्यातको माध्यमबाट विदेशी विनिमय आर्जनद्वारा पूरा गरिन्छ । यसको मतलव कुनै देशको घरेलु स्रोतसाधन र प्रतिस्पर्धी शक्तिको आधारमा विदेशी मुद्रा कमाउन सक्छ । उदाहरणका लागि यदि देशमा धान उत्पादन बढि छ भने त्यसलाई निर्यातको गर्ने र गहुँ कम उत्पादन हुने भए आयात गरी ब्यापार सन्तुलन गर्न सकिन्छ । त्यसैले सम्पूर्ण ब्यापार र भुक्तानी प्रणाली, तुलनात्मक व्यापार सिद्धान्त तर्कहरूको आधारमा बाह्य सहयोग वा ऋणको रूपमा कुनै देशको बाह्य निर्भरता आउँदैन भन्ने सुनिश्चितता हुन्छ ।

दिनहुँ नेपालमा बढ्दो व्यापार घाटा कम गर्न, स्वदेशी कच्चा पदार्थ प्रयोग गरेर उत्पादन बढाउन, विदेशबाट कच्चा पदार्थ आयात गरी तयार पारिएको घरेलु माग पूरा गर्न, रोजगारी सिर्जना गरेर गरीबी निवारण गर्न र राष्ट्रिय अभियानको मूर्त रुप दिन "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" र औद्योगिक क्षेत्रमा लगानी बढाउन पनि आत्मनिर्भरताको आवश्यक छ ।

आत्मनिर्भर उद्योग भनेको कुनै पनि उद्योग जसले देश भित्रको माग पूरा गर्ने सामानहरू उत्पादन गर्दछ र ती उद्योगहरू जसले आयातलाई प्रतिस्थापन गर्दछ । त्यस्ता उद्योगहरूले राष्ट्र निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । गत आर्थिक वर्षको (२०७६/७७) तथ्यांकका अनुसार नेपालको ब्यापार घाटा रु १०.९९ खर्ब छ जसमा देशबाट रु ८७.८३ अर्बका सामानहरू निर्यात भए भने र रु १२.९९ खर्बका सामानहरु आयात गरियो ।

नेपाली उद्योगहरुलाई प्रोत्साहित गर्ने, कर छुट दिने, विदेशबाट नेपालमा आत्मनिर्भर औद्योगिक सामानको आयात कडा पार्ने, यहाँ उत्पादन हुने औद्योगिक उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थको आयातलाई अनुमति दिने, स्वदेशी निर्भर कच्चा पदार्थलाई प्रोत्साहन, सहुलियत र सुविधा दिएर आत्मनिर्भर वस्तुको उत्पादन बढाउन आज हाम्रो देशको आवश्यकता हो ।

हामी जुन कुरामा सक्षम छौं त्यही अवसरहरूको राम्रो सदुपयोग गरेर नेपाली उद्योगलाई अगाडि बढाउने नीति कार्यान्वयन गर्न सके बिभिन्न क्षेत्रहरूमा सहजै आत्मनिर्भर बन्न सकिन्छ।उद्योगमा प्रयोग हुने प्रबिधि, प्राविधिक उपकरण र उद्योगमा प्रयोग हुने सामानको आयातमा भन्सार छुटमा सुविधा दिदै जाने हो भने उद्योगहरुले पनि विश्वासका साथ लगानी र उत्पादन वृद्धि गर्न सक्छन् ।

अहिले मुलुकमा उत्पादनको कमीका कारण व्यापार घाटा बढ्दै गएको भएपनि केही औद्योगिक उत्पादनहरू जस्तैः चिनी, सिमेन्ट, छड तथा फलामका डण्डी, जुत्ता, चप्पल, केही औषधि, जस्तापाता, चिया, दूध र मासु उत्पादनहरूमा नेपाल आत्मनिर्भर छ ।

उद्योग विभाग र अन्य एजेन्सीहरू द्वारा आत्मनिर्भर हुनसक्ने औद्योगिक वस्तुहरू जस्तै चिनी, सिमेन्ट र फलामका डण्डी पहिले नै अध्ययन गरि सकिएको छन् भने ह्याचेरी र कुखुरा पालन व्यवसायलाई पनि आत्मनिर्भर उद्योगहरूको रूपमा लिइन्छ ।

त्यस्तै उत्पादन र खपतका आधारमा, दुध, मासु, माछा, चिया, पिठो (पिठो / सूजी सहित), मसला, पेन्ट, फलाम, जिंक पाता, कागज, ईंटा, हरियो तरकारी, फर्निचर, साबुन / सर्फ, सुर्तीजन्य उत्पादन, अल्कोहलीक पेय पदार्थ, तार र कन्डक्टरहरू, एचडीपीई पाइप र जीआई पाइपहरु पनि नेपालमा आत्मपर्याप्तता र आत्मनिर्भर भएको दाबी गरिएको छ ।

पछिल्लो समय औद्योगिक नीति २०६७, औद्योगिक व्यापार ऐन २०७६ र औद्योगिक व्यवसाय नियमावली २०७६ लागू भएका छन् । त्यसैले नेपालको औद्योगिक क्षेत्रको समृद्धि देशको समृद्धिको मुख्य आधार हुनेछ भन्नेमा कुनै शंका छैन ।

आगामी दिनमा नेपाल सरकारले गर्ने नीतिगत सुधारहरूः स्वदेशी र विदेशी लगानी बृद्धि गर्ने, बढ्दो उत्पादन, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्धन, नेपालमा आत्मनिर्भर वस्तुहरूको पहिचान, उनीहरूको उत्पादन, खपत, गुणस्तर र दिगो औद्योगिक उत्पादनलाई आत्मनिर्भरतामा कायम राख्न, विस्तृत अध्ययन विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

२०७७/७८ को लागि निम्न पाँचवटा बस्तुहरुको उद्योग विभागको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत; “नेपालमा आत्मनिर्भर औद्योगिक सामानहरूको विस्तृत अध्ययन”, को आब्हान भएको हुँदा औषधि उत्पादन उद्योगहरुले हजारौं मानिसहरुको जीवन बचाउनको लागि ठूलो योगदान दिएको हुँदा यो विषयको बारेमा एक विस्तृत अध्ययन गर्न आवश्यक देखिएकोले यसको अध्यन विश्लेषण गरी मस्यौदा प्रतिबेदन पेश गरिएको छ :

१. चिया

२. बिद्युत्तिय तार र कण्डक्टर

३. जुत्ता चप्पल

४. जस्ता पाता

५. पेन्ट

२) उदेश्य

यस अध्ययन कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

२.१) छनोटमा परेका आत्मनिर्भर हुन सक्ने औद्योगिक बस्तुहरु उत्पादन गर्ने उद्योगहरूको वर्तमान उत्पादन अवस्था वारे विवरण सङ्कलन तथा माग र आपूर्तिको अवस्थाको पहिचान गर्ने ।

२.२) छनोटमा परेका आत्मनिर्भर हुन सक्ने औद्योगिक बस्तुहरुको उत्पादन गर्ने उद्योगहरूले भोगिरहेका समस्या तथा समाधानका उपायहरु पहिचान तथा विश्लेषण गर्ने ।

२.३) आत्मनिर्भर हुने तर्फ उन्मुख उत्पादनहरूको दिगोपनाको लागि सरकारको तर्फबाट दिनुपर्ने प्रोत्साहन, छुट, सुविधा र सहुलियत सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव दिने ।

३) अध्ययनको क्षेत्रहरु

क) छनौटमा परेका बस्तुहरुको वार्षिक माग र यसको आयातको स्थिति

ख) उद्योग विवरणः (उद्योगहरूको नाम, उनीहरूको विस्तृत ठेगाना, उत्पादन क्षमता र वास्तविक क्षमता, लगानी खपत, मानव संसाधन आदि)

ग)	क्षमता उपयोग
घ)	माग पूर्वानुमान
ङ)	प्रवृत्ति र उत्पादनहरूको स्थिति
च)	आगमी बर्षहरुमा स्वदेशमै उत्पादित कच्चा पदार्थको उपलब्धता र आयातको अवस्था
छ)	प्रबिधि
ज)	उद्योगहरूले सामना गरेका चुनौतीहरू
झ)	वित्तीय स्थिति र सुधारको लागि क्षेत्र (नीति, संघ र उद्योग स्तर)
ञ)	सम्भाव्य सुझावहरू

४) अध्ययन बिधि

४.१) अवधारणा

अध्ययनको दायरामा रही दुबै गुणात्मक र मात्रात्मक तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । मात्रात्मक तथ्यांक अधिकतर दोस्रो स्रोतहरू (बिगतमा भएका अध्ययन प्रतिबेदन, समाचार, अन्तवार्ता आदि) मार्फत उपलब्ध गरिएका छन् भने विशिष्ट मात्रात्मक साथै गुणात्मक तथ्याङ्क प्रत्यक्ष साक्षात्कार, फोकस समूह छलफल (FGD) र प्रमुख सूचनाकार संगको अन्तरवार्ता (KII) बाट प्राप्त गरिएको छ । तसर्थ, एक मिश्रित अनुसन्धान विधि अपनाइएको छ। सोधिएको प्रश्नहरू अध्ययनको दायरा अनुसार खुला वा बन्द-अन्त दुबै छन् । अर्ध-संरचित विधि अवलोकन, अनौपचारिक र संरचित अन्तर्वार्ता द्वारा प्रश्नहरूको निर्माण गरिएको छ ।

४.२) नमूना

अध्ययनको दायरा वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्नु, आपूर्ति र मागको बीचको अन्तर पहिचान गर्नु र नेपालमा आत्मनिर्भर सामान (चिया, जुत्ताचप्पल, केबल र कन्डक्टर, पेन्ट र जस्तापाता) उत्पादन उद्योगहरूको विश्लेषण गर्नु हो । यसका लागि, प्रत्येक आत्मनिर्भर र त्यसतर्फ उन्मूख उत्पादन उद्योग यस अनुसन्धान उद्देश्यको नमूना मूलआधार हुनेछ ।

अनुसन्धान क्षेत्र मुख्यतः सम्बन्धित संघ संग आबद्ध चालु उद्योगहरु र नेपाल गुणस्तर प्रमाणित उत्पादनहरुका उद्योगहरु रहेका छन् । उद्योग बिभागको शर्त तथा सम्झौता अनुसार प्रत्येक क्षेत्रको उद्योगहरूको सूचीबाट, अधिकतम उद्योगहरू अध्ययनका लागि छनौट गरिएका छन् । नमूना ब्रह्माण्डका रूपमा जम्मा २१९ उद्योगहरू मध्ये ७५ (प्रत्येक क्षेत्रका उद्योगहरूबाट ३४.२४%) चियाका लागि १५, जुत्ताचप्पलका लागि ३०, केबुल र कन्डक्टरका लागि १३, पेन्टका लागि ११ र जस्तापाताका लागि ६ उद्योगहरु छानिएका छन् ।

४.३ गतिबिधि

निम्नलिखित गतिविधिहरू तोकिएको समय अवधि भित्र तोकिएको परियोजना पूरा गर्नका लागि गरिएको छः

डेस्क समीक्षा

- विभिन्न सरोकारवालाहरू (नीति निर्माताहरू, उद्योग मन्त्रालयका अधिकारीहरू, उद्योगका प्रतिनिधि, संबन्धित मन्त्रालयका अधिकारीहरू र विशेषज्ञहरू) का पहुँच र समन्वय

- छनौट उद्योगहरू र उनीहरूको प्रमुख कार्यालयको क्षेत्र भ्रमण
- प्रासंगिक प्रकाशित पत्रिकाहरू र लेखहरूको समीक्षा

४) अध्ययनको सीमा

- केही पेन्ट र चिया उद्योगहरूले आंशिक रुपमा मात्र जानकारी प्रदान गरेकाले त्यस्तो अवस्थामा दोश्रो तथ्यांक , उद्योग बिभाग, नेपाल चिया तथा कफी बिकास निगम, हिमालयन अर्थोडक्स चिया उत्पादक संघ, नेपाल पेन्ट उत्पादक संघ जस्ता स्रोतहरूबाट प्रयोग गरिएको छ ।

- नेपालमा कोविडको दोस्रो लहरका कारण र देश ब्यापी लकडाउन भएकाले केही उद्योग हरुमा भौतिक रूपमा उपस्थित हुन सकिएन, यद्यपि ईमेल, टेलिफोन र भर्चुअल कुराकानीबाट तथ्यांक संकलन गरिएको छ ।

- नेपालमा धेरै साना चिया र जुत्ता उद्योगहरु सञ्चालनमा रहेकोले ति सबै साना उद्योगहरूको बास्तविक विवरण पत्ता लगाउन नसकिएकोले दोस्रो तथ्यांक प्रयोग गरिएको छ ।

- नेपालमा चार जूत्ताचप्पल उत्पादन उद्योग र व्यापारीहरूको संघ छन् । यस कारण यी संघहरु द्वारा दिइएको तथ्यांक फरक फरक रहेकाले नतिजामा केही फरक हुन सक्छ ।

- जस्तापाता निर्माण उद्योगहरुले जस्तापाता मात्र नभएर अन्य फलामका वस्तुहरु पनि उत्पादन गर्ने भएकोले कुल पूँजि, बिजुली खपत र रोजगार तथ्यांकमा केही फरक हुन सक्छ ।

५) ऐतिहासिक पृष्ठभूमी

५.१) नेपालमा चिया उत्पादन

नेपालमा पहिलो चिया बिरुवा बीउबाट उब्जाइएको थियो भन्ने विश्वास गरिन्छ जुन चिनियाँ सम्राटले नेपालका तत्कालीन प्रधानमन्त्री जंग बहादुर राणालाई उपहार स्वरूप दिएका थिए।

यद्यपि, ब्रिटिश साम्राज्य अन्तर्गत भारतको उपनिवेशमा विश्वको पहिलो बहुराष्ट्रिय कम्पनी “ईस्ट इण्डिया कम्पनी” द्वारा नेपालको चिया उद्योग आधारित छ। सन १८६३ तिर, दार्जिलिंगमा पहिलो चिया बगैंचा स्थापना भएको १० बर्षको अवधिमा चियाका बिरुवाहरु ल्याइयो र नेपालको पहिलो चिया बगैंचा इलाम जिल्लामा ४५०० देखि ५००० फिट समुद्र सतह माथि उचाईमा इलाम चिया इस्टेट स्थापना गरियो ।

त्यसको दुई वर्ष पछि दोस्रो चिया वृक्षारोपण, सोक्तिम टी स्टेट झापा जिल्लामा स्थापित भयो। पछि सन १९०० को दशकमा चिया झाडी पुरानो भए र उत्पादन घट्यो भने नेपाली चिया उत्पादकहरूले दार्जीलिङ कारखानाहरूलाई आपूर्तिकर्ताको रूपमा काम गरे।

सन १९५० को प्रजातान्त्रिक आन्दोलन पछि, उद्योगमा लगानीको लागि ढोका खोलियो। नतिजा स्वरूप, स्थिर चिया उद्योगले सार्वजनिक र निजी लगानीको प्रवाह देख्यो। तराईमा निजी चिया

क्षेत्रमा पहिलो चिया बगान सन १९५९ मा स्थापित भएको थियो र बुधकरण चिया इस्टेटको नाममा दर्ता गरिएको थियो।

चिया उद्योग विकासकोलागि सहयोग पुऱ्याउन नेपाल सरकारले १९६६ मा नेपाल चिया विकास निगमको स्थापना गरेको थियो। मूलतः नेपालमा उत्पादन हुने चिया पातहरू दार्जीलिङ कारखानाहरूलाई बेचिन्थ्यो। सन १९७८ मा मात्र चिया पातहरूको प्रशोधनको लागि पहिलो कारखाना इलाममा स्थापना गरिएको थियो र केही वर्ष पछि झापा जिल्लाको सोक्तिममा अर्को कारखाना स्थापना भएको थियो।

सन १९८७ देखि १९८३ सम्म आजका केही उल्लेखनीय संस्थाहरूलाई एक शताब्दी पुरानो स्थिर चिया उद्योगको विकासमा सहयोग पुऱ्याउन नेपाल चिया विकास निगममा समाहित गरियो, जस्तै - राष्ट्रिय चिया र कफी विकास बोर्ड (एनटीसीडीबी), नेपाल चिया उत्पादक संघ (एनटीपीए)) र हिमालयन अर्थोडक्स चिया उत्पादक संघ (एचओटिपिए)।सन् १९९७ मा नेपाल चिया विकास निगम (एनटीडीसी) अन्तर्गत बगैंचा र कारखानाहरूको निजीकरण सँगै नेपालको चिया उद्योगले निजीकरणतर्फ ठूलो परिवर्तन देख्यो ।

५.२) नेपालमा केबल तथा कण्डक्टर उत्पादन

नेपालमा स्थापित पहिलो केबल र कन्डक्टर उद्योगको रूपमा लुम्बिनी विद्युत उद्योग सन् १९७७ मा एसीएसआर कन्डक्टरको उत्पादन र वितरणका लागि उद्योग विभागमा (डीओआई) दर्ता गरिएको थियो। सन् १९८० मा स्वदेशी केबल उद्योग (हालको जनता केबल उद्योग प्रा. लि.) पहिलो केबल उद्योगको रूपमा दर्ता भयो।

त्यस बेलादेखि यहाँ करिब २५ वटा साना र मध्यम आकारका केबुल र कन्डक्टरहरू उद्योगहरू उत्पादन गरिरहेका छन् र तिनीहरू विभिन्न प्रकारका विद्युतीय तारहरू, केबुलहरू र कन्डक्टरहरू जस्तै एसीएसआर कन्डक्टरहरू, घरको तारका केबुलहरू / मल्टि स्ट्रेन्ड केबुलहरू, पावर केबल्स, गेभियर केबुलहरू, दूरसंचार केबुल, एबीसीकेबलहरू, अटो केबलहरू, इत्यादि उत्पादन गरिरहेका छन् ।

५.३) नेपालमा जुत्ताचप्पल उत्पादन

नेपाल सरकारको स्वामित्व रहेको बाँसबारी छालाजुत्ता कारखानाको निजीकरण पछि नेपालमा फुटवेयर व्यवसाय विस्तार भयो । केही बर्ष अघि नेपालमा ३ करोड जोडी विभिन्न प्रकारका जुत्ताचप्पलको वार्षिक उत्पादन भएको देखिन्छ र बर्षेनी माग र उत्पादन दुबै बृद्धि हुँदै गएको छ । यस क्षेत्रले ६०००० व्यक्तिलाई रोजगारी प्रदान गरिरहेको छ, जसमध्ये ३० प्रतिशत महिला छन् र तीमध्ये २० प्रतिशत महिला प्रशासनिक काममा छन्।

जूत्ता उत्पादन प्रबिधि परम्परागत हो र भारतबाट आयात हुन्छ । विगतमा सबै प्रक्रियाहरू हात बाटैउत्पादन भएका थिए। चीनको प्राविधिक सहयोगमा सन १९६६ मा बाँसबारी छालाजुत्ता कारखानाको स्थापनाले मेशिनको साथ धेरै म्यान्युअल अपरेसनहरू प्रतिस्थापन गऱ्यो ।

५.४) नेपालमा पेन्ट्स उत्पादन

पशुपति पेन्ट्स प्रा. लिमिटेड नेपालको पहिलो पेन्ट निर्माण कम्पनी हो जुन १९८४ मा सुनसरी जिल्लामा स्थापना भयो। छोटो अवधिमा, त्यतिबेला देखि आज सम्म यो नेपालको पेन्ट्स उद्योगका लागि बेन्चमार्कको रूपमा देखा पऱ्यो। यो एक प्रतिष्ठित पेन्ट्स उद्योग हो र नेपाल स्टाण्डर्ड (नेपाल मानक)चिन्ह प्राप्त गर्ने पहिलो पेन्ट्स उद्योगपनि हो। यद्यपि एशियन पेन्ट्स (नेपाल) प्रा. लिमिटेडले १९८३ मा यसको सञ्चालन सुरू गर्यो तर एशियाली पेन्ट्स लिमिटेड, भारतको सहायक कम्पनी

हो। यो नेपालको सबैभन्दा ठूलो पेन्ट्स कम्पनी हो र यो हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्रमा अवस्थित छ। हालसम्म नेपालमा केही बहुराष्ट्रिय कम्पनी सहित लगभग ६०-६५ पेन्ट्सका उद्योगहरु छन् ।

५.५) नेपालमा जस्तापाता उत्पादन

नेपालमा सन १९८३ मा बारा जिल्लामा पहिलो पल्ट हुलास स्टील इंडस्ट्रीज फलामको जस्ता पाता (सीजीआई) को निर्माणको लागि उद्योग दर्ता भएको थियो । पहिलो रंगीनपाता उत्पादन युनिट सन १९८९ मा त्यो उद्योगमा थपिएको थियो। थप सन २०१२ मा, अटोमेटिक कोटिंगको साथ लगातार गैल्वनाइज लाइन थपिएको छ । यो संगै हाल नेपालमा मोरङ्ग जिल्लामा आरती स्ट्रिप्स, बारा जिल्लामा राजेश मेटल काफ्ट, भगवती स्टिल्स, (हाल यो कम्पनीले आफ्नो उत्पादन बन्द गरेको छ) र नारायणी स्ट्रिप्सले जस्तापाताको उत्पादन गर्दै आएका छन भने बारा जिल्लामै जगदम्बा स्टिल्सले पनि भर्खरै जस्तापाता यूनिटको स्थापना गरेको छ । त्यस्तै रुपन्देही जिल्लामा पञ्चकन्या ग्रुपले पनि जस्तापाता यूनिटको स्थापना गरेको छ ।

६) अध्ययनको निष्कर्ष

६.१) चिया उत्पादन

- नेपालमा चिया उत्पादन गर्ने प्रमुख उत्पादकहरू दुई किसिमका छन् - जसमा झापा जिल्लामा सीटीसी र पहाडी क्षेत्रमा परम्परागत अर्थोडक्स चिया, ग्रीन चिया, आदि प्रायः इलाम, पाँचथर धनकुटा, तेरहथुम, ताप्लेजुङ्ग र संखुवासभा जिल्ला आदि छन् ।
- नेपालमा १४६ चिया इस्टेट र १४०१४ साना चिया किसानहरू छन् । १६९०५ हेक्टर क्षेत्रमा चिया खेति गरिएको छ । ठूला चिया इस्टेटहरूले ७२% जमिन ओगटेका छन् भने साना किसानहरू, जो मुख्यतया पहाडी क्षेत्रमा छन् र अर्थोडक्स चिया उत्पादन गर्छन्, बाँकी २८% जमिनमा खेती गर्छन् ।
- सन २०१९/२०२० मा कूल चिया उत्पादन करिब २४ हजार मेट्रिक टन थियो, यसमध्ये सीटीसी चिया उत्पादन १४९७७.३ मे.टन (६२%), अर्थोडक्स चिया ८२५१.३ मे. टन (३४%) र हरियो र अन्य चिया ८८९.६७ मे. टन (४%) रहेको छ ।
- चिया उद्योगको औसत क्षमता उपयोग सीटीसीको लागि करीव ६० प्रतिशत हो भने अर्थोडक्स चियाको ४४ % रहेको छ ।
- गत बर्षको वास्तविक माग २०१९/२०२० को उत्पादन भन्दा ४००० मे.टन बढी अर्थात २४११८.२७ मे. टन छ । पछिल्लो पाँच बर्षको मागको औसत वृद्धि २.६१% रहेको छ । आगामी पाँच बर्षको औषत मागको बृद्धि ३.२% रहने अनुमान गरिएको छ ।
- नेपालमा चिया आयातको अवस्था हेर्दा सन २०१९/२०२० मा प्रायः भारतबाट १९८ मे. टन (९१%) आयात गरिएको छ, त्यसपछि चीन १४ मे. टन (६.३७%) रहेको छ । अन्य देशहरू श्रीलंका, टर्की, थाइल्यान्ड, मलेसिया, युएई, इटाली र बंगलादेश आदिबाट पनि आयात गरिन्छ । आर्थिक बर्ष २०७६/७७ मा रु. ७.७४ करोडको थिया आयात गरिएको छ । विगत पाँच बर्षमा चिया आयातको ट्रेण्ड घटेको पाइयो तर मूल्य भने स्थिर छ ।
- नेपालले सन २०१९/२०२० मा प्रमुख योगदानका रूपमा भारतलाई चियाको निर्यात गरेको छ । निर्यात गरेका अन्य देशहरू रसिया, जर्मनी, संयुक्त राज्य अमेरिका, जापान, चेक गणतन्त्र, चीन, सिंगापुर र अष्ट्रेलिया आदिमो हुन् ।
- नेपालमा चिया निर्यातको अवस्था हेर्दा सन २०१९/२०२० मा प्रायः भारतमा १०८१६.३ मे. टन (९६.७%) गरिएको छ, त्यसपछि रसिया २०४.५ मे. टन (१.८%) रहेको छ । आर्थिक बर्ष २०७६/७७ मा रु. २.७८ अर्बको चिया निर्यात गरिएको छ ।

- नेपालमा चियाको आयातको तुलनामा निर्यात ५० गुणा बढी छ भने सन २०१९/२०२० मा चिया उत्पादनको आधा चिया भारत र अन्य देशहरूमा निर्यात गरिएको छ ।
- चियाको कच्चा पदार्थ भनेको स्थानीय चिया इस्टेट र साना फार्महरूमा उत्पादन गरिएको चिया बोटको तीन पातहरूको टुप्पा मात्र हुन् । सन २०१९/२०२० मा चिया उत्पादन औसत ५२% ले बढेको छ, यद्यपि चिया बगैंचाकोक्षेत्रफल भने विगतका वर्षहरूको तुलनामा ४१% ले कम देखिन्छ ।
- नेपालमा दुई किसिमका चिया प्रबिधि रहेका छन् अर्थात् सीटीसी र अर्थोडक्स र ती प्राय भारतबाट लिइएको छ ।
- चिया क्षेत्रले लगभग ,७०००० मानिसहरूलाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा रोजगारी दिएको छ भने औसत ३००००प्रत्यक्ष रोजगारी दिएको छ, जसमध्ये अधिकांश महिलाहरू छन् (लगभग ६०%) ।
- बिद्युतको माग लगभग २५ मेगा वाट देखिए पनि खपत भने कम नै रहेको मानिन्छ ।
- बाह्र चिया प्रशोधन उद्योगहरूले नेपाल सरकार द्वारा अर्थोडक्स चिया "हिपदार्थयबाटनेपाल चियाको गुणस्तर " राष्ट्रिय लोगो प्रयोग गर्न प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका छन् । थोरैले जैविक चिया प्रमाणीकरण पाएका छन् र करीव २३ उद्योगहरूले खाद्य स्वच्छता ब्यवस्थापन प्रणाली / HACCP प्रमाणीकरणका गरेका छन् ।
- प्राय: चिया निर्माता र प्रोसेसरहरू साना स्केल (८४%) छन्, केहि मध्यम स्केल (१५%) र बाँकी ठूला स्केल (२%) छन् । कुल लगानी पुँजी लगभग ८.५ अर्ब रहेको छ ।
- चिया प्रशोधन व्यवसायमा अनुभवको अभाव, आपूर्तिका मुद्दाहरू, व्यवसाय वातावरण अवरोध, श्रमिकहरूको सामाजिक र आर्थिक स्थिति आन्तरिक चुनौतीहरू हुन् भने चिया नीति, भारतीय चिया व्यापारी र सरोकारवाला, वैदेशिक निर्यात बढाउनमा अवरोध, प्राविधिक सहयोगको अभाव, निजी क्षेत्रको वित्तीय स्रोत, बजार प्रवेश अवरोध बाह्य चुनौतीहरु हुन् ।
- निर्यातका लागि ट्यारिफ, निकासी प्रबर्धन, टिकाउको लागि वित्तीय समर्थन र दीर्घकालीन योजना र नीति सरकारी निकायहरूको लागि पृष्ठपोषण हुन् ।
- उपयुक्त प्रजातिहरूको छनौट र वैज्ञानिक गुणस्तरको अनुसन्धान, प्राविधिक सीप विकाससँग सम्बन्धित मानव संसाधन तयारी, जैविक प्रमाणीकरण निकायको स्थापना, ब्रान्डको प्रवर्धन र सुदृढ बजार र मूल्य थपआदि चिया संघहरुले सुझाव दिएका छन् ।

नेपालमा उत्पादन हुने चियाको सम्पूर्ण कच्चा पदार्थ स्वदेशमा नै उत्पादन हुने गरेको छ । गत केही बर्षहरुको तथ्याङ्कलाई दृष्टिगत गर्दा बार्षिक उत्पादन २४११८ मे. टन, खपत १३१५१ मे. टन, आयात २१८ मे. टन र निर्यात १११८५ मे. टन देखिन्छ । यसरी आयातको तुलनामा निर्यात लगभग ५० गुणा बढि रहेकोले चियाको क्षेत्रमा नेपाल आत्मनिर्भर रहेको देखिएको छ ।

६.२) केबल र कण्डक्टर उत्पादन

- नेपालमा हाल बिद्यमान् २५ उद्योगहरु मध्ये नेपाल गुणस्तर चिन्ह प्राप्त १३ उद्योगहरुलाई अध्ययनको लागि छनौट गरिएको थियो जसमध्ये पदेश १ मा एक उद्योग, प्रदेश २ बाट दुई, बागमती प्रदेशबाट चार, गण्डकी प्रदेशबाट एक र लुम्बिनी प्रदेशबाट दुई उद्योगहरु रहेका छन् ।
- केबल र कन्डक्टरको वास्तविक माग उत्पादन क्षमता भन्दा धेरै कम छ । २५ केबल र कन्डक्टर उद्योगको औसत क्षमता उपयोग ४०% रहेको छ ।

- विद्युतीय केबल र कन्डक्टरको पाँच बर्षको भविष्यको माग करीव १३% वृदि हुने अनुमान गरिएको छ ।
- कन्डक्टरहरू धेरैजसो भारत र चीनबाट आयात गरिन्छन् भने लगातार ३८८% ले बढेको ट्रेण्ड छ । त्यस्तै, कपर वाइन्डिंग तारहरू ३८३% ले,र को-एक्सियल केबलहरू बाहेक सबै केबल र कन्डक्टरहरूको आयात बढेको स्थिति छ ।
- केबुल र कन्डक्टरहरू आयातको तुलनामा गत आर्थिक वर्षहरूमा धेरै कम र अनियमित निर्यात गरिएको छ । केवल कपर वाइन्डिंग तारहरूले मात्र विगत चार आर्थिक वर्षहरूमा (२०७२//७३ मा ३८कि. मि. बाट २०७५/७६ मा ३६९६३कि. मि.) उल्लेखनीय रूपमा निर्यात बढेको भेटिएको छ, तर यो अघिल्लो वर्ष (२०७६/७७) मा निर्यात गरिएको छैन ।
- कच्चा पदार्थको रुपमा वार्षिक (बर्ष २०७६/७७) तामाको तारयुएई, भारत र चीनबाट आयात ५८६६.६ मेट्रिक टन र एल्मुनियम तारभारतबाट आयात ८७७५.९ मेट्रिक टन रहेको छ ।
- केबुल र कन्डक्टरका लागि प्रयोग गरिएको इन्सुलेटिङ्ग सामग्री २१५४८ मेट्रिक टन थाईलैंड, दक्षिण कोरिया, ताइवान, जर्मनीबाट खरीद गरिएको देखिन्छ ।
- यी सामग्रीहरू बाहेक केहि सामग्रीहरू जस्तै जीआई तारहरू र स्ट्रिपहरू स्थानीय रूपमा खरीद गरिन्छ ।
- नेपालमा केबुल र कन्डक्टरहरूको निर्माणका लागि प्रयोग गरिएको टेक्नोलोजी भारतीय, जर्मनी, बेलायत र चीनको रहेको छ । प्रक्रियाहरू अर्ध स्वचालित र म्यानुअल छन्। आजकल, एनीलिङ्ग भाँडोको सट्टा केही उद्योगहरूमा अनलाईन प्रणाली प्रतिस्थापन गरिएको छ ।
- केबल र कन्डक्टर उद्योगहरूले लगभग १००० प्रत्यक्ष र ५००० अप्रत्यक्ष रोजगार उत्पन्न गरेका छन् । ती मध्ये, करीव ५०% दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति छन् ।
- २५ केबल र कन्डक्टर उद्योगहरुको कुल बिजुलीको माग ५ मेगावाट छ जुन प्राधिकरणबाट पर्याप्त आपूर्ति भइरहेको छ ।
- नेपालमा पिभिसी इन्सुलेटेड तार (घरमा प्रयोग हुन तारहरू) अनिवार्य नेपाल स्टाण्डर्ड चिन्ह अर्थात एनएस ३४४छ भने एनएस २५९एसिएसआर कन्डक्टरहरूको लागि अनिवार्य नभए पनि नेपाल बिद्युत प्राधिकरण जस्ता ग्राहकहरूले यस उत्पादन प्रमाणीकरणको लागि अनुरोध गर्छन् ।
- धेरै जसो केबल र कन्डक्टर निर्माण उद्योगहरू आईएसओ ९००१ र आईएसओ १४००१ जस्तो व्यवस्थापन प्रणाली बाटप्रमाणित छन् ।
- लगभग केबल र कन्डक्टर निर्माता र प्रोसेसर साना स्केलका छन् (८४%), केहि मध्यम स्केलका (१५%) र बाँकी ठूला (२%) छन् ।
- केबल र कन्डक्टर निर्माण उद्योगहरूको कुल लगानी लगभग ८.५ अर्ब रूपैयाँ रहेको छ ।
- कच्चा पदार्थ, पर्याप्त बिजुली आपूर्ति, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धी बिडिंग (एनसीबी / आईसीबी) खरीद गर्न प्राधिकरणलाई र एनसीबी खरीदलाई नेपाली उत्पादकहरूको लागि भन्सार आन्तरिक र बाह्य चुनौती हो ।
- कच्चा पदार्थका लागि ट्यारिफ, आवश्यक योजना र निर्यातका लागि नीतिहरू, प्राधिकरणको टेन्डर आवश्यकताहरू र दीर्घकालीन योजना र केबल र कन्डक्टर उद्योगहरूको दिगोपनका लागि नीति सरकारी निकायहरूको फीडब्याक हुन् ।

- सरकार र परियोजनाहरुका लागि स्थानीय उद्योगहरुको टेन्डर प्रतिस्पर्धा, तेस्रो देशहरुबाट कच्चा पदार्थको आयातका लागि सहयोग एनइइएमए द्वारा दिएका सुझावहरु हुन ।

अधिकांश केबल कण्डक्टरको उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ तामाको र आल्मूनियमको तार र इन्सुलेशन सामाग्री भारत, चिन, थाइल्याण्ड, ताइवान, जर्मनी, दक्षिण कोरिया आदिबाट आयात गरिएको छ । केही न्यूनतम कच्चा पदार्थहरु जस्तै जि.आइ. तारहरु, स्ट्रिप्सहरु आदि देशभित्रबाट नै खरिद गरिन्छ । समग्रमा देश भित्र रहेका केबल कण्डक्टर उद्योगहरु देशभित्रको मागलाई धान्न सक्षम रहेता पनि आयात भने राम्रो परिमाणमा आएको देखिन्छ । देशमा ACSR कण्डक्टरको उत्पादन क्षमता २४० हजार कि. मि., घरायसी प्रयोजनको तारको १० लाख कि. मि., ABC केबलको १० हजार कि. मि., पावर केबलको १२ हजार कि. मि र XLPE केबलको २० हजार कि. मि. मध्ये हाल उत्पादन ACSR कण्डक्टरको उत्पादन ८० हजार कि. मि., घरायसी प्रयोजनको तारको ४ लाख कि. मि., ABC केबलको ६ हजार कि. मि., पावर केबलको ९ हजार कि. मि र XLPE केबलको ५ हजार कि. मि. छ । त्यस्तै आयात तर्फ ACSR कण्डक्टरको २८५८ मे. टन, कपर तारको १३३१७ कि. मि., Co-axial केबलको ९९२० कि. मि. र अन्य केबलको ८४ लाख संख्यामा रहेको छ । हालको माग ACSR कण्डक्टर बाहेक अरु सबैमा देश भित्रकै उत्पादनले धानी रहेको देखिन्छ भने ग्लोबल टेण्डरका कारणले ACSR कण्डक्टर मात्र बाहिरबाट आयात भएको र निर्यात नगन्य मात्रामा रहेको छ । उत्पादन क्षमता ५० प्रतिशतमात्र रहेकोले यसलाई केही बढाउने वातावरण बनेमा नेपालमा केबल तथा कण्डक्टर उद्योगहरु आत्मनिर्भर रहने छन् । आयात निकै कम भएकोले सरकारी नीतिमा केही परिवर्तन गरेमा पूर्णरुपमा आयात बन्द भइ देश भित्र भएका उद्योगका उत्पादन क्षमता बढ्न जान्छ ।

६.३) जुत्ताचप्पल उद्योग

- नेपालमा करिब छ वटा ठूला जुत्ताचप्पल उद्योगहरू, १५ मध्यम स्तरका उद्योगहरू, ३०० साना उद्योग र १२०० लघु-उद्योगहरु छन्। जसमध्ये ३० उद्योग, प्रदेश २ बाट दुई र बाँकी २८ बागमती प्रदेशबाट) लाई अध्ययनका लागि छनौट गरिएकोछ ।
- वार्षिक जुत्ताचप्पलको उत्पादन वर्ष २०७६/७७ मा वृद्धि गरी ४.५ करोड जोडीरहेको छ। क्षमता उपयोग ३७.५% रहेको देखिन्छ ।
- जुत्ताचप्पलको उत्पादन क्षमता आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा करीव २% ले वृद्धि भएको छ। त्यस्तै गरी, वार्षिक उत्पादन ५०% ले वृद्धि भएको छ ।
- जुत्ताचप्पलको बार्षिक माग ७.२७ करोड जोडी रहेको छ भने बर्ष २०७६/७७ मा नेपालमा केवल ४.५ करोड जोडी घरेलु आपूर्ति रहेको छ ।
- फुटवेयरको माग २०७७/७८ मा करिब नौ करोड जोडी हुने अनुमान छ र २०८१/८२ मा अर्थात् पाँच बर्षमा २८% बृद्धि गरी ११ करोड जोडीमा पुग्ने अनुमान गरिएको छ ।
- जुत्ताचप्पलको आयात, बर्ष २०७३/७४ मा सबैभन्दा बढी ३.९ करोड जोडी रहेपनि मूल्यको तुलनामा बर्ष २०७५/७६ मा सबै भन्दा ज्यादा करिब ७५ करोड बराबरको आयात रहेको छ ।
- बर्ष २०७६/७७ मा नेपालबाट जुत्ता चप्पलको निर्यात ५६.६ लाख जोडी छ र यसको मूल्य १६ करोड रुपैया छ, जुन पछिल्ला बर्षको तथ्यांकभन्दा उच्च हो ।
- जुत्ताचप्पल उत्पादनका लागि प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ चीन र भारतबाट आयात गरिन्छ (८०%) र अन्य बाँकी तेस्रो देशहरूबाट रहेको छ । भैंसीकोकाँचो छाला भारतमा निर्यात गरिन्छ र फेरि टेनिङ्ग गरेको गुणस्तरीय छाला भारतबाटै आयात हुन्छ ।

- नेपाली फुटवेयरको अधिकतर उत्पादन प्रक्रिया म्यानुअल रहेको छ र उनीहरूले चिनियाँ, इटालियन, ताइवान र भारतीय प्रबिधि अपनाएकाछन् ।
- जुत्ताचप्पल उद्योगहरूले लगभग ७०००० प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रोजगार श्रृजना गरेका छन् । ती मध्ये, करीव ६०%जनशक्ति दक्ष र अर्धदक्षछन् ।
- कुल बिद्युत माग करिब १० मेगा वाट रहेको छ जुन नेपाल बिद्युत प्राधिकरणबाट उपलब्ध छ ।
- नेपालमा जुत्ताचप्पल लागि अनिवार्य मापदण्ड छैन तर केहि ग्राहकहरुले आईएसओ ९००१ प्रमाणित भएका उत्पादनहरुको माग गर्दछन् त्यसैले केहि उद्योगहरू आईएसओ ९००१:२०१५ प्रमाणित छन् । जुत्ताका लागि परिक्षण विधिहरू नेपाल स्टाण्डर्डमा उपलब्ध छन् भने नेपाल आर्मी, नेपाल पुलिस जस्ता संस्थाले परिक्षण गराएर मात्रै खरिद गर्ने गर्दछन् ।
- नेपाली जुत्ताचप्पल उद्योगमा रु १२ अर्ब लगानी भइरहेको छ ।
- कच्चा पदार्थको प्रकृति को पहिचान, केही कच्चा पदार्थका आयात करमा छुट, निर्यात जुत्ताचप्पलको गुणस्तरमा उच्च बजार प्रतिस्पर्धा, खुला सीमा, जुत्तामा आधुनिक प्रबिधिको अभाव, कुशल श्रमिकको अभाव, जुत्ताचप्पल क्षेत्रको विकास, सरकारको नियम, आयातित कच्चा पदार्थ, लगानी क्षमता र आयातकर्ताहरु द्वारा न्यून गुणस्तरीय कच्चा पदार्थको आपूर्ति, जुत्ताचप्पल संघ द्वारा प्रदान गरिएको प्रमुख आन्तरिक र बाह्य चुनौतीहरु, पृष्ठपोषण र सुझाव हुन् ।

समग्रमा जुत्ताचप्पलमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थहरु लगभग ८० प्रतिशत भारत र चिनबाट हुने गरेको र अन्य बाँकी तेस्रो मूलुकबाट आयात गर्ने गरिएको छ । गत तीन बर्षको तथ्याङ्कलाई हेर्दा देशभित्रको माग ७.२७ करोड जोर, आयात ३.९ करोड जोर र निर्यात ५६.६ लाख मात्र रहेको छ । त्यस्तै आउँदो २०८१/८२ सम्मको माग लगभग ११ करोड जोर रहेको छ । देशभित्रका उद्योगका उत्पादन क्षमता ४० प्रतिशत भन्दा कम रहेको हालको परिस्थितिमा यसलाई ९० प्रतिशत सम्म पुऱ्याउने वातावरण बनेमा कच्चा पदार्थ बिदेशमा भर पर्ने गरी जुत्ताचप्पल उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने प्रवल सम्भावना देखिन्छ ।

६.४) पेन्ट उद्योग

- नेपालमा पेन्ट उत्पादन क्षमता लगभग २००००० मे.टन छ । त्यस्तै गरी, आर्थिक बर्ष २०७६/७७ मा पेन्टको वार्षिक उत्पादन लगभग ११८००० मे.टन. छ भने पेन्ट उद्योगको औसत क्षमता उपयोग ५९% रहेको छ ।
- आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा पेन्टको वार्षिक मांग १३०००० मेट्रिक टन थियो। नेपाली पेन्ट उद्योगको वर्तमान बजार करिब २० अरब रुपैयाँ रहेको छ ।
- लगभग सबै माग (९०% भन्दा बढि) घरेलु उत्पादकहरूले पूरा गर्छन्, किनकि आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा मात्र ९४४८ मेट्रिक टन रंग भारतबाट आयात भएको छ ।
- भविष्यको पेन्टको मांग प्रत्येक बर्ष लगभग ५.२% ले वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।
- आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा पेन्टको आयात मात्रा ७०% को बृद्धिसँग ९४४८ मे. ट.छ ।
- नेपाल पेन्ट उत्पादक संघ (एनपीएमए) सँग सम्बन्धित १९ रंग उत्पादन उद्योगहरू छन्, १३७ साना र घरेलु उत्पादन उद्योगहरू घरेलुतथा साना उद्योग विभाग, नेपाल अन्तर्गत दर्ता छन् ।

- उद्योग बिभागमा (डीओआई) दर्ता १२ साना र मझौला पेन्ट उद्योगहरु मध्ये ११ वटा उद्योगहरु अध्ययनका लागि छानिएका थिए जहाँ एक उद्योग प्रदेश - १, दुई प्रदेश - २ र बाँकी बाग्मती प्रदेशबाट छानिएका छन् ।
- पेन्टको उत्पादनका लागि प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ प्रायः भारतबाट आयात गरिन्छ ।
- नेपालमा पेन्ट उत्पादनको सबै उत्पादन प्रबिधि अर्ध स्वचालित र स्वचालित छन् । तिनीहरूले अधिकतर भारतीय प्रविधि प्रयोग गरेका छन् (टेपको, टोय्यान आदि)।
- पेन्ट उद्योगले लगभग ५६०० प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रोजगार श्रृजना गरेका छन् । ती मध्ये, करीव ३०%दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति छन् ।
- पेन्ट उद्योगको कुल बिजुली माग १४.५ मेगावाट छ जहाँ ५०% बिजुली ठूला चार उद्योगले माग गरेका छन् ।
- नेपालमा पेन्टका लागि नेपाल स्टाण्डर्ड (एनएस) अनिवार्य नभए पनि ११ उद्योगले उत्पादन मापदण्ड प्राप्त गरेका छन् (NS 85, NS 112, NS 117, NS 161)। एशियन पेन्ट, पशुपति पेन्ट, बर्जर पेन्ट, जे एण्ड एन (नेपाल) आदि केहि ठूला उद्योगहरू अन्तराष्ट्रिय प्रणालीहरू जस्तै आईएसओ ९००१, आईएसओ १४००१ बाट प्रमाणित भएका छन् ।
- पेन्टमा शिशाको मात्रा हुनु स्वास्थ्य जोखिम हो, यद्यपि नेपालमा पेन्टमा ९० पीपीएमशिशाको लागि अनिवार्य मापदण्ड बनाइएको छ । पेन्टमा अस्थिर जैविक यौगिकहरू (VOCs) को कारण दुबै स्वास्थ्य र वातावरणीय प्रभावहरू हुने सम्भावना छ। VOC हरूलेओजोनबन्नमा मदत गर्छ ।
- नेपालमा पेन्ट उद्योगहरुको कुल पुँजी १०.८ अर्ब रुपियाँ रहेको छ। यहाँ ६ ठूला उद्योगहरू छन्, नौ मध्यम स्तरका उद्योगहरु छन् भने बाँकी साना उद्योगहरू रहेका छन् ।
- स्थानीय रूपमा प्राविधिक जनशक्तिको उपलब्धता र उच्च छोड्ने दर; सरकारी निकायको सञ्चार र समन्वय, विदेशी र बहुराष्ट्रिय उत्पादनमा उपभोक्ता आकर्षण, अस्वस्थ्यकर बजार प्रतिस्पर्धा र उद्योग तथा व्यापारीहरूको लागि समान भन्सार शुल्क पेन्ट उद्योगहरूले सामना गरिरहेका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

पेन्ट्समा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ भारतबाट आयात हुने गर्दछ । नेपालमा पेन्ट उत्पादन क्षमता लगभग २००००० मे.टन छ । त्यस्तै गरी, आर्थिक बर्ष २०७६/७७ मा पेन्टको वार्षिक उत्पादन लगभग ११८००० मे.टन. छ भने पेन्ट उद्योगको औसत क्षमता उपयोग ५९% रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा पेन्टको वार्षिक मांग १३०००० मेट्रिक टन थियो। नेपाली पेन्ट उद्योगको वर्तमान बजार करिब २० अरब रुपैयाँ रहेको छ । लगभग सबै माग (९०% भन्दा बढि) घरेलु उत्पादकहरूले पूरा गर्छन्, किनकि आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा मात्र ९४४८ मेट्रिक टन रंग भारतबाट आयात भएको छ । यसरी हाल भइरहेको ५९ प्रतिशतको उत्पादन क्षमतालाई ८०-९० प्रतिशत सम्म पुऱ्याउन सक्ने वातावरण बनाउन सकेमा आउँदो पाँच छ बर्षलाई समेत कच्चा पदार्थ बिदेशी भएता पनि पेन्ट उत्पादनमा नेपाल आत्मनिर्भर हुने देखिन्छ । आयात निकै कम भएकोले सरकारी नीतिमा केही परिवर्तन गरेमा पूर्णरुपमा आयात बन्द भइ देश भित्र भएका उद्योगका उत्पादन क्षमता बढ्न जान्छ ।

६.५) जस्ता पाता उद्योग

- नेपालमा पाँच जस्तापाता निर्माण उद्योगहरू संचालनमा रहेका छन् जस मध्ये चार उद्योगहरु हाल चलिरहेका छन् र एउटा (जगदम्बा स्टील्स) लगभग अन्तिम चरणमा छ । चारउद्योगहरु प्रदेश-२ मा अवस्थित छन् भने एउटाप्रदेश - १ मा छ ।

- जस्तापाता उत्पादनको उत्पादन क्षमता हाल ६००००० मेट्रिक टन छ, जाहाँ वार्षिक उत्पादन २०७६/७७ मा २९८,००० मेट्रिक टन छ र औसत क्षमता उपयोग ६३.३% छ ।
- जस्तापाताको माग र आपूर्ति गत वित्तीय वर्ष २०७६/७७ मा करिव ३००००० मेट्रिक टन रहेको छ ।
- आर्थिक बर्ष २०७५/७६ र २०७६/७७ मा जस्तापाताको आयात मात्रा क्रमशः १६३३ मेट्रिक टन र २७६० मेट्रिक टन छ । आयातको वृद्धि दर वर्ष २०७५/७६ भन्दा २०७६/७७ को ७०% बढि छ ।
- आर्थिक बर्ष २०७६/७७ मा आरती स्ट्रिप्स्ले मात्र १०४०० मेट्रिक टन जस्तापाताको निर्यातको गरेको छ । अघिल्लो बर्षको भन्दा यस बर्ष आधा भन्दा कम निर्यात रहेको छ ।
- जस्तापाताको निर्यातको तथ्याङ्क भन्सार बिभागको बैदेशिक ब्यापार तथ्याङ्कमा नदेखिएको तर जस्तापाताको लागि आवश्यक तयारी रोल्ड सिटहरु निर्यात गरेको देखिन्छ ।
- प्रायः सबै मागहरू घरेलु उत्पादकहरूले पूरा गर्दछन्, किनकि २०७६/७६ मा मात्र २७६० मे.टन जस्तापाता मात्र आयात गरिएको छ ।
- उद्योगपतिले दिएको सुझाव अनुसार भविष्यमा माग हरेक वर्ष करिब ७.३% ले बढ्ने अनुमान छ ।
- नेपालमा उत्पादन हुने जस्तापाताको उत्पादनका लागि आवश्यक पर्ने सबैजसो कच्चा पदार्थ सीआर सीट, केमिकल्स भारत लगायत अन्य मूलुकबाट आयात हुने गर्दछ ।
- नेपालमा फलामका जस्तापाता सीटको सबै उत्पादन प्रबिधि अटोमेटिक छन् । १९८३ मा हुलास स्टिल्स उद्योगले जापानीज प्रबिधिको प्रयोग नेपाल मा पहिलो पटक स्थापना गरेको थियो । उसले अर्को लाइन चीनको विश्व प्रख्यात प्रबिधि "गल्वालम" को पनि स्थापना गरेको छ भने यो प्रबिधि आराती स्ट्रिप्सले पनि जडान गरेको छ ।
- जस्तापाता उद्योगहरूले लगभग १५०० प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रोजगार श्रृजना गरेका छन् । ती मध्ये, करीव ४०% दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति हुन् ।
- जस्तापाता उद्योगको कुल बिजुली माग ६२ मेगावाट देखिन्छ जसमा अन्य फलाम र इस्पात उत्पादनहरू पनि पर्दछन् । जस्तापाताको मात्र वास्तविक बिजुली खपत वर्तमान अवस्थामा करीव १० मेगावाट मात्र छ ।
- नेपालमा जस्तापाताका लागि अनिवार्य मापदण्ड (एनएस) रहेको छ, यद्यपि केवल दुई ठूला उद्योगहरूले मात्र एनएस १४१ (NS 141)पाएका छन र सबै उद्योगहरुले अन्तराष्ट्रिय व्यवस्थापन प्रणाली अर्थात् आईएसओ ९००१ र आईएसओ १४००१ द्वारा प्रमाणित छन् ।
- जस्तापाताको उत्पादनले वातावरणमा केही प्रभाव पर्छ किनभने उनीहरूले एसिड, पेन्ट र रसायन प्रयोग गर्दछन् ।
- नेपालका जस्तापाता उद्योगहरुमा कुल पुँजी करिव रु २.५ अर्ब लगानी रहेको छ ।
- जस्तापाता उद्योगका लागि चुनौतिहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :
  - विद्यमान चार उद्योगले जस्तापाताका लागि धेरै जसो नेपालको माग पूरा गरेको छ ।वर्तमानमा नेपाल जस्तापातामा लगभग आत्मनिर्भर रहेको छ। यद्यपि ठूलो समूहको एक उद्योग लगभग स्थापित हुँदैछ र अप्रिल २०२१ सम्ममा उत्पादन सुरु गर्ने पूर्वानुमान गरिएको छ, यसले उद्योगहरूको क्षमता उपयोग घटाउनेछ ।
  - आजकल घरका छतमा प्रयोग गरिएको पाता, आकर्षक र हल्का प्लास्टिक, फाइबर शीट र टाइलले प्रतिस्थापन गर्दैछ जुन जस्तापाता शीटको मागलाई असर गरिरहेको छ ।

- ➢ बर्ष २०७२ को ठूलो भूकम्प पछि ग्रामीण क्षेत्रका परम्परागत घरहरू कंक्रिट घरको साथ बदलिएका छन् । यसैले जस्तापाताको माग घटेको देखिन्छ ।

नेपालमा उत्पादन हुने जस्तापाताको उत्पादनका लागि आवश्यक पर्ने सबैजसो कच्चा पदार्थ सीआर सीट, केमिकल्स भारत लगायत अन्य मूलुकबाट आयात हुने गर्दछ । हाल देशको मागको ९९ प्रतिशत स्वदेशी उद्योगले पुरा गरेको देखिन्छ जबकी औषत उत्पादन क्षमता ६३ प्रतिशतको हाराहारीमा छ । नयाँ स्थापना हुने उद्योग र हालका उद्योगहरुका उत्पादन क्षमता बढाएमा थोरै मात्रामा आयात भइ राखेको जस्तापातालाई सजिलैसंग प्रतिस्थापन गर्न सकिन्छ । यसरी कच्चा पदार्थका लागि बाहिरी मूलुकमा भर पर्नु परेता पनि देशभित्रका जस्तापाता उत्पादनले देशको माग सजिलैसंग धान्न सक्ने देखिएकोले यस्मा आत्मानिर्भर मान्न सकिन्छ ।

७) अध्ययनको सुझाव

- अध्ययन गरिएका पाँच वस्तुहरु मध्ये जस्तापाता, पेन्ट, केबल तथा कण्डक्टर र चियामा कम मात्रामा आयात देखिएपनि जुत्ताचप्पलमा उल्लेखनीय आयात देखिएकोले, स्वदेशी उद्योगको दिगो विकासको लागि र आयातलाई निरुत्साहित गर्न उद्योगहरुले गुणस्तरमा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ भने सरकारको तर्फबाट न्यून विजकीकरण रोक्ने, स्वदेशी वस्तुहरुलाई प्रोत्साहन गर्ने र उपभोक्ता बर्गलाई जनचेतना अभिबृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- नेपाल सरकारले कच्चा पदार्थ र नयाँ प्रविधि खरीदका लागि सुविधा पुऱ्याउनुपर्दछ, ताकि उत्पादन लागत घटाउन सकियोस् जस्ले तयारी वस्तुहरू प्रतिस्पर्धी मूल्यमा उपलब्ध हुन सक्नेछन् ।
- विशेष रूपमा माथिका उत्पादनहरूका लागि सीमा क्षेत्रमा अनाधिकृत आयातको लागि सरकारले अनुगमन र नियन्त्रण गर्नु पर्छ ।
- लगानीकर्ता / बैंक / राष्ट्रको लगानी जोखिममा नपरोस् भन्नका लागि सरकारी पक्ष र सम्बन्धित उत्पादकहरू / एफएनसीसीआई / सीएनआई आदिले आत्म निर्भर भइ प्रतिस्पर्धाको कारण पूर्ण क्षमतामा सञ्चालनमा आउन नसकेकाले सोही अनुरुपका उद्योगमा लगानी गर्दा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ ।
- संघ, उद्योग र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूले सरकारको सहयोगमा व्यावसायिक ईन्जिनियरबाट यी सबै उद्योगहरूको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति सुपरभाइजर, फोरमैन आदि निर्माण गर्न सुझाब दिइन्छ ।
- विद्युत् आपूर्तिको गडबडीको कारण केही उद्योगहरुमा वेस्टेज प्रतिशतमा वृद्धि देखिएको छ, त्यसैले गुणस्तर (निर्बाध) विद्युत आपूर्ति प्रदान गर्न सुझाव दिइन्छ ।
- उद्योगले कार्यस्थलको वातावरण र कर्मचारीको स्वास्थ्य सुरक्षामा बढी ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्दछ ।
- चिया निर्यातको धेरै सम्भावना रहेको हुनाले नेपाल सरकारको पहलमा निर्यात नीतिलाई सरलीकृत गरी र गुणस्तर, खाद्य स्वच्छता र जैविक प्रमाणीकरण सुनिश्चित गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।
- उन्नत जातको चियाको बिरुवा अनुसन्धान गरी बोटको उत्पादन गरेर सम्भावित क्षेत्रमा चिया खेतीलाई पर्वर्धन र विस्तार गर्न आवश्यक छ ।
- चिया प्राविधिक सीप सम्बन्धी मानव संसाधनको विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- सरकारी निकाय / परियोजनाहरूले सबै गुणस्तरीय घरेलु उत्पादनहरूलाई, विशेष गरी केबल र कन्डक्टरहरूको बारेमा टेन्डर बिड गर्दा, विशेष प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

- सरकारले सरकारी कार्यालय, विद्यालय र अन्यमा नेपाली फुटवेयरका लागि विशेष ड्रेस कोड निर्दिष्ट गरेमा भविष्यमा घरेलु जूत्ता उद्योगहरूलाई प्रोत्साहन हुनेछ ।
- बहुराष्ट्रिय पेन्ट निर्माण उद्योगको तुलनामा घरेलु रंग उत्पादन उद्योगको बजार हिस्सा ज्यादै कम रहेकोले घरेलु उद्योगको प्रवर्धनका लागि सरकारले प्रोत्साहन तथा सहुलियत प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- व्यापारी र उद्योगपतिका लागि पेन्टको कच्चा पदार्थको भन्सार शुल्क फरक हुनुपर्छ ।
- सरकारले ग्रामीण इलाकामा भएका सबै खरको छानो भएका घरहरूलाइ जस्तापाताले प्रतिस्थापन गर्न सहयोग गर्नुपर्दछ जसले जस्तापाता निर्माण उद्योगलाई टेवा पुऱ्याउन मद्दत गर्दछ ।